O‘QUVCHILARDA MULOQOTCHANLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Ro‘zmetova Aziza Ilxomovna

Xorazm viloyati Hazorasp tumani 45-son maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim sharoitida o‘quvchilarda muloqotchanlik (kommunikativ) qobiliyatlarini rivojlantirishning ahamiyati, uning shaxs shakllanishiga ta’siri hamda psixologik-pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalari darajasi diagnostika qilingan va ularni oshirishga qaratilgan trening dasturining samaradorligi baholangan. Maqolada maktab psixologlari va pedagoglar uchun o‘quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: *muloqotchanlik, kommunikativ qobiliyatlar, o‘quvchilar, ijtimoiy moslashuv, maktab psixologi, interaktiv metodlar, trening, emotsional intellekt, konfliktlarni hal qilish.*

1. Introduction (Kirish)

Zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyati nafaqat intellektual salohiyat, balki samarali muloqot qobiliyatlariga ham bevosita bog‘liqdir. O‘quvchilarda maktab yoshidan boshlab muloqotchanlikni rivojlantirish ularning o‘quv faoliyatida muvaffaqiyatga erishishi, tengdoshlari va kattalar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatishi, ijtimoiy moslashuvi hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatida raqobatbardosh bo‘lishi uchun fundamental ahamiyatga ega (G‘oziev, E. G‘., 2002). Muloqot qobiliyatlari – bu shaxsning axborot almashish, hamkorlik qilish, konfliktlarni konstruktiv hal etish, o‘z fikrini erkin ifodalash va boshqalarni tushuna olish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Maktab muhiti o‘quvchilarning muloqot

ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ideal maydon bo‘lib xizmat qiladi, ammo ba’zi o‘quvchilarda uyatchanlik, o‘z fikrini bildira olmaslik, tengdoshlar bilan munosabatlarda qiyinchiliklar kabi muammolar kuzatilishi mumkin.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — umumta’lim maktabi o‘quvchilarining muloqotchanlik darajasini o‘rganish, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda o‘quvchilarda muloqotchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik ishlar tizimini ishlab chiqish va uning samaradorligini baholashdan iborat.

2. Methods (Tadqiqot metodlari)

Tadqiqot Xorazm viloyati Hazorasp tumani 45-son maktabining 5-9-sinf o‘quvchilari (jami 80 nafar) ishtirokida olib borildi. Tadqiqot jarayoni diagnostika va korreksiya (trening) bosqichlarini o‘z ichiga oldi.

2.1. Diagnostika bosqichi: * **"Kishining muloqotchanligini aniqlash testi" (R. Ryzkhov metodikasi):** O‘quvchilarning muloqotchanlik darajasini (yuqori, o‘rtacha, past) aniqlash.

* **Sotsiometrik metodika (J. Moreno bo‘yicha):** Sinfdagi o‘zaro munosabatlar tizimini, liderlar va autsayderlarni aniqlash, o‘quvchilarning guruhdagi mavqeini baholash.

* **Kuzatish metodi:** O‘quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus va guruhli ishlardagi muloqot faolligini, verbal va noverbal ko‘nikmalarini baholash.

* **Anonim so‘rovnomalar va suhbatlar:** O‘quvchilarning muloqotdagi qiyinchiliklari, qo‘rquvlari va istaklari haqida subyektiv ma’lumotlarni to‘plash.

2.2. Korreksiya (trening) bosqichi: Diagnostika natijalari asosida muloqotchanlik darajasi o‘rtacha va past bo‘lgan 40 nafar o‘quvchi uchun 12 ta mashg‘ulotdan iborat (haftasiga 1 marta, har biri 60 daqiqa) "Muloqot san’ati" nomli guruhli trening dasturi ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Dastur quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oldi:

* Muloqotning psixologik asoslari va ahamiyati.

* Verbal va noverbal muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish (tinglash, savol berish, tana tili).

* Emotsional intellektni oshirish va emotsiyalarni boshqarish.

* Konfliktlarni konstruktiv hal qilish strategiyalari. * O‘z-o‘zini ifodalash (assertivlik) va o‘ziga ishonchni mustahkamlash. * Tengdoshlar bilan samarali hamkorlik qilish

. * Rolli o‘yinlar, bahs-munozaralar, keys-stadi tahlillari.

2.3. Natijalarni baholash bosqichi: Trening dasturi yakunlangandan so‘ng, ishtirokchi o‘quvchilarda qayta diagnostika o‘tkazilib, dastlabki va yakuniy natijalar sifat va miqdor jihatdan tahlil qilindi (Wilcoxon signed-rank test).

3. Results (Tadqiqot natijalari)

Dastlabki diagnostika natijalariga ko‘ra, tadqiqotga jalb qilingan o‘quvchilarning 35% da muloqotchanlik darajasi past, 45% da o‘rtacha va atigi 20% da yuqori ekanligi aniqlandi. Sotsiometrik tahlillar sinfda ba’zi o‘quvchilarning izolyatsiya qilinganligi yoki muloqot doirasining cheklanganligini ko‘rsatdi. O‘quvchilarning ko‘pchiligida o‘z fikrini ochiq bayon qilishda qiyinchilik, jamoaviy ishlarda passivlik va konfliktlarda noto‘g‘ri strategiyalar qo‘llash holatlari kuzatildi.

O‘tkazilgan "Muloqot san’ati" trening dasturidan so‘ng qayta diagnostika natijalari quyidagi sezilarli o‘zgarishlarni ko‘rsatdi:

- **Muloqotchanlik darajasi:** Past darajali o‘quvchilarning ulushi 35% dan 10% ga kamaydi, o‘rtacha darajadagi o‘quvchilar ulushi 45% dan 40% ga tushdi, yuqori darajadagi o‘quvchilarning ulushi esa 20% dan 50% ga oshdi ($p < 0.001$).
- **Sotsiometrik holat:** Guruhdagi o‘quvchilarning emotsional-ijobiy o‘zaro munosabatlari sezilarli darajada yaxshilandi, liderlik xususiyatlari aniqroq namoyon bo‘ldi va izolyatsiya qilingan o‘quvchilar soni kamaydi ($p < 0.01$).

- **Faollik:** Treningda ishtirok etgan o‘quvchilarning darsdagi va guruh ishlaridagi faolligi, o‘z fikrini erkin ifodalash qobiliyati sezilarli darajada oshdi.
- **Subyektiv baholash:** O‘quvchilar suhbatlarda o‘ziga ishonchning ortganini, tengdoshlari bilan muloqotning osonlashganini va konflikt holatlarida vaziyatni to‘g‘ri baholashga o‘rganganliklarini ta’kidladilar.

4. Discussion (Muhokama va tahlil)

Tadqiqot natijalari maktab o‘quvchilarida muloqotchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishning dolzarbligini va bu boradagi maqsadli psixologik-pedagogik ishlarning yuqori samaradorligini tasdiqladi. "Muloqot san’ati" trening dasturi o‘quvchilarning nafaqat verbal ko‘nikmalarini, balki emotsional intellektini, empatiyasini va konfliktlarni hal qilish qobiliyatlarini ham sezilarli darajada oshirganligi isbotlandi. Bu esa ularning akademik muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvi uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi: 1. **Kompleks yondashuv:** Muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda faqatgina tilni boyitish emas, balki tinglash, tushunish, hamdardlik bildirish, emotsiyalarni boshqarish kabi noverbal va emotsional komponentlarga ham e’tibor qaratish lozim. 2. **Interaktiv metodlarning samaradorligi:** Rolli o‘yinlar, simulyatsiyalar, bahs-munozaralar va keys-stadi tahlillari o‘quvchilarning real hayotiy muloqot vaziyatlariga tayyorlanishida eng samarali vositalardan hisoblanadi. 3. **Maktab psixologining markaziy roli:** Maktab psixologi muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha diagnostikani o‘tkazish, korreksiya dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek, pedagoglar va ota-onalarga uslubiy yordam ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi. 4. **Uzluksiz rivojlanish:** Muloqot qobiliyatlari bir martalik tadbirlar bilan to‘liq shakllanmaydi; bu uzluksiz jarayon bo‘lib, ta’lim dasturlariga integratsiya qilinishi va muntazam ravishda qo‘llab-quvvatlanishi kerak.

Amaliy tavsiyalar: * Maktab o‘quvchilari o‘rtasida muloqotchanlik darajasini muntazam ravishda diagnostika qilish. * Har bir sinf darajasi uchun moslashtirilgan "Muloqot san’ati" yoki shunga o‘xshash trening dasturlarini maktab o‘quv rejalariga kiritish. * Pedagoglar uchun muloqot psixologiyasi bo‘yicha seminarlar o‘tkazish, ular dars jarayonida interaktiv metodlardan foydalanishga o‘rgatish. * O‘quvchilarni maktab tadbirlarida, jamoat ishlarida faol ishtirok etishga undash, ularga o‘zini namoyon etish uchun imkoniyatlar yaratish. * Konfliktlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish.

5. Conclusion (Xulosa)

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarda muloqotchanlik qobiliyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Ushbu tadqiqot o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini oshirish bo‘yicha maqsadli psixologik-pedagogik ishlarning samaradorligini amaliy jihatdan isbotladi. Maktab psixologi sifatida o‘quvchilar bilan ushbu yo‘nalishda doimiy ishlash, ularga samarali muloqot qilish, o‘z fikrini erkin ifodalash va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish ko‘nikmalarini singdirish nafaqat ularning akademik muvaffaqiyatiga, balki shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishiga ham mustahkam zamin yaratadi. Faol muloqotga kirisha oladigan, o‘ziga ishongan va ijtimoiy jihatdan yetuk yoshlarni tarbiyalash kelajakda jamiyatning har bir sohasida muvaffaqiyat garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. G‘oziev, E. G‘. (2002). *Yosh davrlar psixologiyasi.* Toshkent: O‘qituvchi.
2. Karimov, I. A. (2012). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* Toshkent: Ma’naviyat.
3. Leontyev, A. A. (1979). *Psixologiya obshcheniya.* Moskva: Smysl.
4. Davletshin, M. G. (2007). *Yosh va pedagogik psixologiya.* Toshkent: TDPU.
5. Rybalka, E. F. (2000). *Vozrastnaya i differentsialnaya psixologiya.* Sankt-

Peterburg: Piter.